

Slavko Pregl

Rdeči moskvič ali zarjaveli bicikel?

(O položaju slovenskih avtorjev)

Iz časov slavnega “radia Erevan” se spominjam znane zgodbe.

Vprašanje: Ali je res, da je delavec Ivan Ivanovič za svoje požrtvovalno udarniško delo za nagrado dobil rdečega moskviča?

Odgovor: Načeloma – da! Vendar ni šlo za delavca Ivana Ivanoviča, pač pa za inženirja Josipa Josipoviča. Ni šlo za rdečega moskviča, pač pa za zarjaveli bicikel. In ni ga dobil, ampak so mu ga ukradli.

Šala pravzaprav namiguje na položaj slovenske knjige in slovenskih avtorjev, saj (tudi v zadnjem času) ne manjka besed o tem, kaj bi bilo treba storiti v podporo njej in njenim ustvarjalcem. Ker ne bi hotel, da me zanesejo čustva, naj se oprimem števil.

Z ustanovitvijo Javne agencije za knjigo (JAK) se je konec leta 2008 javna skrb za knjigo v Sloveniji predvidoma zbrala na enem mestu in se oddaljila od vpliva politike. Leta 2009, ko je JAK združeval podporo leposlovju, humanistiki in znanstveni literaturi, je njegov proračun znašal 7,8 milijona evrov. Leto dni pozneje se je dvignil na 8,5 milijona evrov, leta 2011 je padel na 8,3 milijona evrov, leta 2012 (v času duhovičenja vsevednega superministrstva) je strmoglavil na 6,3 milijona evrov. Lani so znanstveno literaturo spet poslali nazaj na Javno agencijo za raziskovalno dejavnost RS (ARRS) in na (leposlovnem in humanističnem) JAK je bilo za vsesplošno podporo literaturi in njeni spremljavi na voljo približno 4,5 milijona evrov. Kaj je JAK počel z denarjem, je razvidno iz javno objavljenih poročil. Ves čas so tekale različne debate, kako državno podporo dobri knjigi povečati, saj da na majhnem jezikovnem področju od trga ne more živeti. Prevladovali sta zamisli, da bi ukinili davek na knjige ali da bi od knjig pobrani davek (vsaj) vrnili knjigam v javnem interesu. Seveda v državi, ki priložnostno trdi, da temelji na slovenski besedi, nič od tega ni bilo mogoče.

Če knjigo na Slovenskem zdaj pogledamo od blizu, bomo iz statistik razbrali, da se z njo poklicno kot tiskarji, založniki, knjigotržci, knjižničarji, učitelji in drugi ukvarjajo tisoči. Od pisanja knjig pa živi le peščica. Kje so mehanizmi, da bi knjižni ustvarjalci vendarle lahko živeli od svojega (intelektualnega) dela? Honorarji, kot vemo, so v zadnjih štiridesetih letih pri nas padli na četrtno; če je honorar za avtorsko polo besedila takrat znašal povprečno slovensko plačo, vemo, da danes (tisti, ki jih od založnikov za subvencionirane knjige zahteva JAK) znaša 375 evrov, četrtno plače. Kje naj bi ustvarjalci našli druge vire preživetja?

Knjižnično nadomestilo

Svet Evrope je leta 1992 sprejel direktivo, po kateri je treba avtorjem knjižničnega gradiva, ki se brezplačno izposoja v javnih knjižnicah, izplačevati nadomestilo. V Sloveniji smo ga uvedli leta 2004. V *Zakonu o knjižničarstvu* je (v 56. členu) pravna podlaga za izplačilo, njegova višina je določena v *Pravilniku o izvajanju knjižničnega nadomestila* (25 % glede na obseg sredstev, ki jih država nameni za nakup knjižničnega gradiva v proračunskem obdobju). Vez med nabavo knjig za knjižnice in knjižničnim nadomestilom je seveda logična. Nesporno pa drži, da si ljudje knjige izposojajo, tudi če država knjižnicam ne da denarja za nabavo novih gradiv oziroma knjižnicam dodeli manj sredstev.

Med letoma 1992 in 2004 so si ljudje v Sloveniji brezplačno izposojali knjige v našem odlično delujočem sistemu javnih knjižnic; avtorji, ki so to knjižnično gradivo ustvarili (s skoraj 25 milijoni izposoj letno se Slovenci upravičeno hvalimo, da smo dobri bralci), seveda iz naslova knjižničnega nadomestila niso od tega (razen slave in časti) imeli nič. Po meni znanih podatkih pisatelji v tistem času v trgovinah slave in časti niso uspeli menjati ne za hrano ne za kaj drugega.

Če obdobje med letoma 1992 in 2004 spremenimo v neizplačan denar, za osnovo vzamemo višino izplačila za knjižnično nadomestilo leta 2010 in uporabimo navaden obrestni račun, pridemo do zneska 18 milijonov evrov. Toliko denarja torej slovenski avtorji niso dobili. Pravne podlage, da bi ga iztožili, seveda ni. Bi pa država, ki se je v stomilijonskih zneskih odločila realno vračati zneske ljudem in institucijam, ki jih je razlastila neka druga država na tem področju, lahko imela podobno pravičen odnos do lastnih pisateljev, ki jih je razlastila sama.

Ker je knjižnično nadomestilo v Sloveniji razumljeno kot podpora avtorjem (da ne uporabim znanih stavkov znanih ljudi o parazitiranju na

žuljih delavcev), ne pa kot poplačilo za njihovo delo, se seveda zneski, ki so temu namenjeni, ves čas manjšajo, saj "država nima denarja".

Leta 2011 je povprečno izplačilo (približno 1000 upravičencem) znašalo okrog 420 evrov na leto, leto pozneje že 100 evrov manj. Za leto 2014 se že govori o nižanju sredstev. Z nekaj enostavnega računstva (matematika bi bila preveč resna beseda) ugotovimo, da država avtorjem knjižničnega gradiva vsako leto plačuje obresti na njim neizplačano (ukradeno?) glavnico (18 milijonov evrov) ter pri tem zadrži še 30 % (in vsako leto več!) provizije.

Pri knjižničnem nadomestilu torej država avtorjem ne daje nobene podpore, pač pa si vsako leto prilasti več njihovega zaslužka.

Avtorske pravice in fotokopiranje

Slovenija je edina država v Evropski uniji, ki nima urejenega plačevanja avtorskih pravic pri fotokopiranju avtorskih del. Izgovori so pravzaprav rutina: ni denarja.

Pri nas se prispevek za avtorske pravice od fotokopiranja pobira od leta 2005. S tem se zdaj ukvarja Slovenska avtorska in založniška organizacija za pravice reproduciranja (SAZOR), ki letno zbere od 100.000 do 150.000 evrov od fotokopirnic oziroma fotokopirnih strojev, nikakor pa se ne more dogovoriti "z državo", da bi tako kot drugje po Evropi z letnim plačilom pavšala za vsakega šolarja in študenta fotokopiranje legalizirali ter avtorjem fotokopiranih del zagotovili plačilo za njihovo ustvarjanje.

V sosednji Avstriji iz tega naslova zberejo ter domačim avtorjem in založnikom vsako leto razdelijo slabih 11 milijonov evrov. Če upoštevamo razmerje med številom prebivalstva obeh držav in družbeni bruto proizvod na prebivalca, bi bil v Sloveniji primerljiv znesek 1,5 milijona evrov na leto. Do tega pridemo tudi, če bi 250.000 naših šolarjev (na osnovnih in srednjih šolah) v času šolanja plačevalo po 60 centov na mesec ter tako pridobilo legalno pravico do fotokopiranja. Avtorjem bi tako pripadel podoben znesek, kot se ga razdeli iz naslova knjižničnega nadomestila.

In če se vrnemo k računstvu, pogledjmo, koliko sredstev ni bilo izplačanih med letoma 2005 in 2013 (oziroma so si jih v tem času prisvojili uporabniki) – spet pridemo do precej visokih 12 milijonov evrov, ki jih slovenski avtorji za svoje delo niso dobili, ker "država nima denarja".

Račun z dobro voljo in dolgo brado

Vsi poznamo določilo, da sedemdeset let po smrti materialne avtorske pravice ugasnejo; sedemdeset let po smrti avtorja njegove materialne avtorske pravice postanejo "javno dobro". Z drugimi besedami, avtor prvega slovenskega romana *Deseti brat* je še vedno Josip Jurčič, knjigo pa lahko objavi kdor koli, ne da bi za to plačal avtorske pravice. Uveljavljeno mnenje na Slovenskem, naj bodo kulturniki revni, saj bodo, kot vemo, v slabih razmerah ustvarjali boljše, lepo dopolnjujejo številke. Njihov namen je najprej povedati, da bi si današnji avtorji zaradi tega, ker bodo nekoč njihova dela "javno dobro", danes zaslužili višje poplačilo. In nato, da intelektualno delo avtorjev, potem ko postane "javno dobro", izdatno prispeva h gospodarski dejavnosti in seveda v državno blagajno.

Pri izračunu sem uporabil približke iz današnjega zornega kota in zaokroževal bolj navzdol kot navzgor. Upošteval sem povprečno naklado knjig 1000 izvodov (četudi vemo, da so slovenski klasiki v zbirki Naša beseda pri Mladinski knjigi izhajali tudi v 30.000 izvodih!), povprečno prodajno ceno knjige 20 evrov, avtorske pravice pa v odstotkih od 7 do 10 %, glede na to, da gre za vrhunske in priljubljene avtorje. Pa seveda, da so bile knjige prodane. Predmet mojega izračuna so bili Prešeren, Cankar, Jurčič, Levstik in Tavčar.

Po javno dostopnih podatkih (zbrala jih je študentka Barbara Fijavž na praksi na Javni agenciji za knjigo) je po tem, ko je potekel rok za njihove materialne avtorske pravice, na Slovenskem pri najrazličnejših založnikih izšlo 845 naslovov knjig omenjenih avtorjev (Prešeren 354, Cankar 152, Jurčič 146, Levstik 149 in Tavčar 44) v skupni nakladi 845.000 izvodov. Skupna prodajna vrednost pri že omenjeni povprečni ceni je tako znašala 16,9 milijona evrov. (Mimogrede, a ne čisto brez smisla: nisem računal, koliko bi nanese, če bi za izvajanje Prešernove *Zdravljice* uporabili tarife, ki danes veljajo za javno izvajanje ali predvajanje kakih skladb!)

Če se naprej igramo s številkami, gre zgodba takole:

– iz skupnega zneska so pri 30 % rabata knjigotržci prejeli 5,070.000,00 evrov,

– tiskarji (20 % deleža v ceni) so za svoje storitve zaračunali 3,380.000,00 evrov,

– država je pobrala 1,605.500,00 evrov davka,

– založbam je za njihovo delo pripadlo 5,319.900,00 evrov. Če k zadnji postavki dodamo še 1,524.600,00 evrov neizplačanih avtorskih honorarjev, so založbe obdržale približno 40 % rezultata celotnega posla.

Do teh števil sem, kot sem že zapisal, prišel z zaokroževanji (navzdol!), in to le pri petih slovenskih pisateljih. Avtorjev, katerih materialne

avtorske pravice so ugasnile, je pri nas seveda veliko več in v polje “javnega dobrega” vstopajo novi in novi.

Zato bi za lepoto izračuna še dodatno poenostavil: denimo, da so vsi ostali slovenski avtorji (poleg navedenih petih), katerih materialne avtorske pravice so ugasnile, skupaj pripomogli do prav toliko izdaj in števila izvodov ter so državi prinesli nadaljnji poldrugi milijon davkov. Ker so na Slovenskem po pravilu tuje stvari boljše in je bilo izdaj tujih avtorjev (Shakespeara, Goetheja, Verna, Maya, Marxa itd.) nedvomno več, najbrž ne pretiravam, če za vse skupaj dodam (samo) enak znesek davka.

Pridemo zanesljivo precej više kot do šestih milijonov evrov, kolikor je znašala “državna podpora” knjižni in revijalni produkciji, literarnim prireditvam in festivalom, bralni kulturi ter mednarodnemu sodelovanju v letu 2012.

Tudi sedemdeset in več let mrtvi avtorji torej pridno polnijo državni proračun. In tako bodo torej mrtvi avtorji z davkom na svoje “pravic proste” knjige, na primer, zlahka (pre)plačali vso letošnjo podporo živim avtorjem v naši državi.

Veselo popotovanje po spletu

Samo z nekaj stavki bi omenil dela slovenskih avtorjev, ki se v taki ali drugačni obliki znajdejo na svetovnem spletu. Dejanskih uporabnikov teh del seveda ni mogoče ne odkriti, ne beležiti, avtorska zaščita je praktično nemogoča. Avtorji seveda ne nasprotujemo vsesplošnemu razširjanju svojih del in njihovi dostopnosti, bi bilo pa dobro, da bi za svoje delo dobili plačilo. (“Država” pripravlja/išče denar za digitalizacijo analognih gradiv, avtorske pravice pa so pri tem predmet precej negotovih debat.) Ta hip se oblikuje zamisel (in predlog za spremembo *Zakona o avtorski in sorodnih pravicah*), da bi ponudniki spleta ob mesečnih računih uporabnikom zaračunavali (simboličnih) 15 centov, ki bi jih nato organizacija za kolektivno urejanje avtorskih pravic razdeljevala avtorjem. Po grobih ocenah bi se znesek tako nabranega denarja za poplačilo intelektualnega dela gibal v okvirih, ki bi morali veljati za fotokopiranje.

Za sklep

Če zdaj seštejemo 18 milijonov evrov neizplačanega knjižničnega nadomestila in 12 milijonov evrov neplačanih pravic pri fotokopiranju in

seveda vse, kar bi sledilo iz poplačila uporabe avtorskih del na svetovnem spletu, ugotovimo, da slovenski avtorji res ne potrebujemo nobene državne podpore. Dovolj bo, če se nam plača naše delo oziroma, zelo cinično povedano, neha krasti tisto, kar nam pripada.

Pokazanega denarja bi bilo dovolj celo za nakup Mladinske knjige s strani avtorjev, kar bi lahko trajno uredilo naš položaj. (Potrebni znesek za to sicer znaša približno 3 promile vsote, ki je šla za najnovejše saniranje državnih bank.)

Država si avtorjem upa reči, da nima denarja za plačilo njihovega dela in si raje z raznimi oblikami "podpore" površno umiva roke. Zabaven ukrep bi denimo bil, da bi država avtorje za december zaposlila v svojih Slovenskih železnicah. Tam so zaposlenim leta 2007 razdelili za tri milijone evrov božičnic (kar je desetkratnik neposrednega knjižničnega nadomestila za 1000 ustvarjalcev letno).

Če se vrnemo k šali na začetku: precej slabo kaže, da bodo avtorji pri nas, četudi so si jih zaslužili z delom, za plačilo/nagrado kdaj dobili avtomobile. Glede na novo zakonodajo o prispevkih na avtorske honorarje kaže, da jim bo država ukradla še bicikle.